

A SZENTPÉTERVÁRI CSÁSÁRI KÖZKÖNYVTÁR 1860—1887-ig.

BALLAGI ALADÁRTÓL.

Jelen cikkemben, e folyóirat érdemes szerkesztőjének fölkérése folytán, a pétervári császári nyilvános könyvtárban (Imperatorszkaja publicsnaja bibliotyéka) 1860, vagyis a föntebbi füzet megjelenése óta beállott változásokat, és a könyvtár mostani állapotát szándékozom megismertetni.

Az orosz fővárosban 1887-ik évi július hó közepétől augusztus elejéig időztem, tehát épen olyankor, midőn a császári könyvtárban állítólag szünidők lettek volna. Az ó-naptár szerinti július elsejétől szeptember elsejéig tartó „*vacatio*“ alatt azonban, csupán a *kézirattár* és a *levéltár* van bezárva, de a tulajdonképeni könyvtár ép úgy használható, mint bármely más időszakban. A szünidő kitétele nem a közönségre, hanem csak a tisztviselőkre vonatkozik, a mennyiben valamennyien július, illetőleg augusztus havában kapják ki szabadságidejőket, — az otthonmaradók lajstromozó vagy soronkivüli munkát nem végeznek, s egyszerű polgári öltönyükben jelennek meg a hivatalukban, nem úgy, mint munkaidő alatt, midőn itt is, mint minden orosz könyvtárban, a könyvtárnokok lapos ezüst gombokkal, s rendszerint rendjelekkel díszített kék frakkban látnak hivatalos munkájokhoz.

A könyvtár a közoktatási, vagy a mint itt nevezik: „*a népfelvilágosodás*“ ministeriumának főhatósága alatt állott egész 1850. febr. 7-éig, midőn egy czári ukáz *udvari intézetnek minősíté* s a császári ház ministeriuma alá rendelte. 1863. július 24-kén egy újabb ukáz megint a közoktatási miniszterium ressortjába

helyezte, honnét legújában ismét az udvari miniszteriuméba tétetett át.

Az igazgatónak 1850 óta jogában áll minden hatósággal közvetlen érintkezésbe lépni, s a mi még fontosabb: a csár határozatától függő esetekben, az udvari, illetőleg népfővilágosodási minister útján, egyenesen a Felsőházhoz fordulhat. E rendszabály igen üdvösnek bizonyult. A könyvtár igazgatója mondhatni közvetlenül érintkező a monarchával, megszabadult a bürokrata formaságok lebilincselő nyügeitől, nem kell többé egyik forumtól a másikhoz folyamodgatnia, minélfogva a könyvtár ügyei szabadabban s gyorsabb titemben haladhatnak, mint annakelőtte.

Az intézet igazgatója s aligazgatója mindenkör excellentiás úr, kik nem a tudósok, hanem rendszeren az adminisztratív hivatalnokok sorából neveztetnek ki. A tudós elem a könyvtárnoki hierarchiában a tizenkilencz szakosztály vezetőivel kezdődik.

Hogy a könyvtár belső termeiben dolgozhassam, a főigazgató távollétében *Markoff* aligazgatóhoz kellett folyamodnom, melyre nézve az utasítást a bejárással szemközt lévő földszinti irodában nyertem. Mellékelnem kellett igazoló okmányaimat s megjelölnöm a szakosztályt, melyben dolgozni óhajtok.

Kérvényemre negyednap kaptam meg az engedélytadó választ. *Sztasszoff* Wladimir úrhoz, a szépművészeti osztály óréhez utasítottam, ki a történelmi szakosztály vezetőjének távollétében, ideiglenesen a maga osztályán kívül, amannak is az élén áll. *Sztasszoff*, ki járt nálunk is, s összeköttetésben áll *Pulszky* Ferenczcel, *Csontos* Jánossal, *Budenz* Józseffel és *Wohl* Jankával, igen komoly utasításokkal látott el, s kifejté előttem, milyen kegyben részesülök, hogy a császári könyvtár belső termeiben kutathatok, kivált most, midőn szünidők vannak. Bemutatott *Fetterlein* úrnak, ki a történelmi osztályban aznap a felügyelő-könyvtárnok tisztét teljesítette, s egyszersmind fölirta számomra a következő napokon megjelenendő felügyelő-könyvtárnokok nevét: ma *Fetterlein*, holnap *Lange*, holnapután *Boldakoff*, azután *Mazarovics* úr fogja gyakorolni a felügyeletet. Ezeknél majd sorra mutassam be magamat, s mindenkör csak hozzájuk forduljak, ha szükségem lesz valamire. *Sztasszoff* úr, kérésemre, nem minden vonakodás nélkül, a teremben lévő helyi- és czédula-lajstrom használatát is megengedte.

Ez időtől fogva mindennap 11-től 3-ig a történelmi szakosztály termeiben dolgoztam, erős felügyelet alatt. A könyvtárnok, ki velem szemközt ült, ha távozni akart a teremből, előbb hívta a „svajcárt“ vagyis a szolgát, ki a könyvtárnok visszatéréseig nem mozdult az ajtóból s folyton szemmel tartott.

Ha azonban újabb könyvre volt szükségem, s a szolgálához fordultam a lajstromból kiírt számmal : az a czédulát nem fogadta el, hanem intett, hogy majd csak adjam át a könyvtárnoknak. Csak ekkor értém meg egész teljességében *Sztasszoff* ama kijelentésének valódi értelmét : „ha valamire szükségem lesz, mindenkor csak a könyvtárnokhoz forduljak.“ Mert a császári könyvtárban a szolgálknak és díjnokoknak szigorúan meg van tiltva, hogy a könyveket helyökről elvegyék. A belső termekben *egyedül a fölesküdt tisztviselőknek és könyvtárnokoknak szabad a könyveket helyeikről elmozdítani.*

Tévedés volna e drákói rendszabályt az állami szertartásos és autokrata kormányzattal hozni okozati kapcsolatba. Mivel Oroszország egyéb nyilvános könyvtáraiban sehol efféle rendszabályokkal nem találkozunk : eleve föltehetjük, hogy az itteni specialis szigorinak, specialis alappal és okkal kell birnia.

Az a különös ok : a tizenhat évvel ezelőtt itt végbement roppant nagy lopás, melyet nagyszerűségben, eddigelé tudtommal egyedül, az ötvenes évek elején a párizsi császári könyvtárban előfordult *Libri-féle* és a néhány évvel ezelőtt a római *Vittorio Emanuele* könyvtárban elkövetett lopás múlt fölül. Ama lopásnak a rémülete alatt, ugyanabban az évben, 1871-ben szerkesztették a belső termekre vonatkozó rendszabályokat, melyeknek tehát magyarázatát is abban a lopásban kell keresnünk.

Dr. Pichler Alajos bajor pap, Döllinger társa, az ó-katholizmusnak kétségkívül legtudósabb előharczosa, miután „*Die Geschichte der Trennung der orientalischen Kirche von der occidentalischen,*“ valamint „*Die Theologie des Leibniz, mit Rücksicht auf die kirchlichen Zustände der Gegenwart*“ czimű, egyébként bámulatos eruditióról tanuskodó művei az *indexre* tétettek, s ő maga kiközösítettett : tarthatatlan helyzetéből szabadulandó, 1869-ben Oroszországba vándorolt ki, hol 3000 rubel fizetéssel azonnal beosztott a beltügyministeriumba. Ez azonban csak hivatalkör nélküli hivatal volt, melyet bizonyára azon szolgálatokért

kapott jutalmúl, melyeket előbb említett művében a görög orthodox egyháznak tett a pápaság igényeivel szemben.

Rövid idő múlva, 1869. június havában számfőlötti könyvtárnokká neveztetett ki a császári könyvtárhoz. E hivataláért fizetést nem húzott, de ezen a czímen szabadon kutathatott a könyvtár minden szakosztályában, s tetszése szerint vihetett ki könyveket házi használatra, természetesen, a szabályok szerint kiállított térítvényt hagyva az illető könyv helyén, s bevezetve annak czímét a könyvtárnokok kölesönkönyvébe.

Kevéssel Pichler kinevezése után Posselt, a jogtudományi szakosztály öre észrevette, hogy néhány röpirat, később, hogy néhány nagyobb munka elveszett. Posselt júliusban szabadságot kapott, s külföldre utazott, hol nemsokára Pichler levelét kapta, melyben ez újabb könyveltünésekről értesíti; egyszersmind figyelmezteti egy ifjú orosz tudósra, ki csak nemrégiben kapott engedélyt a belső termekben kutatásra, s gyakran matat a könyvek között.

Nagy volt a riadalom a könyvtárban. Minden szakosztályban panaszkodtak nyom nélkül eltűnt könyvek miatt, de a tolvajt, bár egy sereg embert vettek gyanúba, voltakép még nem is sejtették. Ez állapot így tartott 1869. decz. haváig, midőn Pichler a kormány meghagyásából Rómába ment az egyetemes zsinatra, hol 1870. márcziusig tartózkodott. Visszatérőben Budán is dolgozott az országos levéltárban, hol egyháztörténelmi műveihöz való igen beceses anyagot látott, de nem dolgozta fel, csak jegyzékbe vette.

Alig tette be ujjalag lábát a könyvtárba, megint újra kezdődött a még le sem csendesedett izgalom és felháborodás, a tanakodás és lótás-futás a folyton ismétlődő könyveltünések miatt. Egy nap alkonyatkor *Szobolscsiskoff* könyvtárnok gyorsan keresztül megy egy termen, hol Pichler ép a könyvek közt kutatott. Egy szó sem esett köztük, mindamellett másnap egy francia levelet kap Pichlertől, melyben ez szemrehányásokat tesz neki, hogy őt gyanakvó szemmel kíséri, holott ő tisztán tudományos kutatásainak él, s távol van tőle minden aljas szándék.

E levél eltévesztette czélját. *Szobolscsiskoff* közlé Deljanoff államtitkár és könyvtárigazgatóval (jelenleg közoktatásügyi minister), kijelentvén, hogy a „*qui s'excuse s'accuse*“ s egyéb gyanuokok alapján, ő a maga részéről bizonyosnak tartja, hogy

Pichler a tolvaj. Deljanoff elhárítá e vádat : nem tehette föl egy papról, ki európai hírvű tudós, magának a császárnak pártfogoltja, hogy könyvlopásra vetemedjék.

A könyvek eltünése azalatt egyre tartott. Legtöbb hiányzott a theologiai szakosztályból (mely akkor 150,000 kötetből állott); de azonkívül a kéziratár kivételével minden osztályban nagy pusztítás constatáltatott. Elveszett Voltaire 72 kötetes díszkiadása, egy teljes Florian, Béranger, Goethe, Schiller, Gentz, Savigny stb.

Erre a főigazgató elrendelte, hogy minden könyvtárnok, valamennyi nála lévő könyvet visszahozzon év utolsó napjáig, és hogy délutáni négy órán túl senki sem dolgozhat a szakosztályokban. Ez ellen Pichler folyamodott, mire azonban a már szintén gyanupörrel élő főigazgató nem is válaszolt. Mindez nem vezetett eredményre. Szobolscsikoff még egyre azt hajtotta Deljanoff előtt, hogy a tolvaj nem lehet más, mint Pichler, ki gummiczipójében nesztelenül surranhat át egyik teremből a másikba, s a ki mindig felöltőben jár a könyvek között.

A főigazgató most rendeletet adott ki, hogy *felöltőben nem szabad a belső termekben járni*. Pichler a rendeletet méltán vette magára, mert egyedül ő nem vetette le ott sem a felöltőt. Az igazgatóhoz fordult tehát sérelmével — mert annak minősíté. Ő, úgymond levelében, a „*schola Salernitana*“ hive, melynek arany szabálya, hogy télen-nyáron lehetőleg egyformán kell öltözködni, s azért ő nyáron is — a télinél kissé könnyebb — felöltőben szokott járni. Felsőruháját nem is hagyná örömet az előcsarnokban, mert a hol, mint Oroszországban, könyveket lopnak, ott a felsőruhát még hamarább elemelik. Azonkívül tekintetbe veendő még, hogy a theologiai szakosztály nincsen fűtve; ő tehát ezentul két felöltőben fog megjelenni : a télit leveti az előcsarnokban, de magán hagyja a nyárit. Ha kérelme visszautasítottatnék, azt egyértelműnek venné azzal, hogy állásától fölmentették.

Deljanoff pusztá gyanura nem utasíhatta ki a császár pártfogoltját, a nagynevű tudóst, s így ez ezentul nyári felöltőben kalandozott a termekben. A lopás azalatt egyre tart, mig végre 1871. márcz. 3-án bekövetkezik a katastropha.

Szobolscsikoffnak egyebek közt feltűnt az is, hogy Pichler hazamenetelekor sohasem engedte fölsegíttetni téli felöltőjét. Ő tehát egy ügyes szolgát megbízott azzal, hogy midőn Pichler

haza akar menni, adja rá a téli kabátot, s ha ezt, előreláthatólag, nem engedné meg, lépjen hozzá s azon türgy alatt, hogy ruhájáról egy piszokfoltot akar lekefélni, tapogassa meg.

A kivetett tör megfogta a vadat. A szolga csakugyan nem adhatta fel a téli kabátot, de keféje nagyot koppant a tudós — hátán. Pichler el akar menekülni, de a svajcár megragadja, lármát csap, a lesben álló tisztek — a capite Szobolscsikoff — ott teremnek. Pichlert erre az irodába vezetik, hol a hátról szent Ambrus műveinek egy foliáns kötetét, zsebeiből két kis könyvet húztak ki. Azt állítá ugyan, hogy téritvényt írt róluk, de a téritvény bizony nem került elő.

A könyvtárnokok ekkor, a főigazgató parancsából, Pichlerrel együtt droskékba ültek, s lakására hajtattak házmotozás végett. A doctor lakásán ezen első motozás alkalmával a császári könyvtár könyvei közül nem kevesebb mint 4372 kötetet találtak meg nyolcz faládba csomagoltan, készen az elküldésre. A könyvtári jegyek minden könyvről gondosan el voltak távolítva, s hogy kötésükről rá ne ismerjenek illetékességi helyökre, táblájokat papirosba borította. A nagy kétféjűsas stampiglia kivakart helyére mindenütt egy Klio alakjával díszített „*Ad bibliothecam Dr. Pichler*“ feliratú paizska volt ragasztva. Későbbi házmotozás alkalmával megint nagy mennyiségű könyvre, rézmetszetre, könyvekből kivágott metszvényekre bukkantak lakásán; megállapítatott, hogy egy angol bibliából 56, egy francziából 236, egy holland bibliából 135 metszvényt hasított ki. Egy lengyel utazási könyvről leszedte az ezüst kapesokat. Különös előszeretettel üzte azt a foglalatosságot, hogy a folyóiratokból egyes értekezéseket vágott ki. Ezeket aztán odahaza befűzte, czímmel látta el, s pontosan rávezette a folyóirat czímét és kötetszámát.

A letartóztatott Pichler ügyében június 24-én tartatott meg az esküdtszéki tárgyalás, melyen több császári nagyherczeg is megjelent a hallgatóság közt, s melynek mintegy száz lapra terjedő részletes leírása külön is megjelent: „*Dr. Alois Pichler und der Bücherdiebstahl aus der kaiserl. öffentl. Bibliothek in St. Petersburg. Bericht über die Verhandlungen vor den Geschworenen am 24. u. 25. Juni 1871 nach stenographischen Aufzeichnungen v. J. Chr. Marguse*. St. Petersburg. 1871.“ czim alatt.

Dr. Pichler az esküdtszék előtt rendkívül ügyesen védte

magát. Mindig csak arra tért vissza, hogy a könyveket nem lopási szándékból, hanem csak használatra vitte ki. Azonban kárba veszett minden fáradsága, mert az előre megfontolt lopási szándékról tömérdek bűnjel tanuskodott.

Mindenekelőtt maga a felöltő, melynek hátára Pichler akkora zsákot varratott, hogy abban egy vaskos foliáns kényelmesen elfért. E találmány fölfedezését elutasítá magától: ő azt Lasaulx-tól tanulta, ki zsebei és a könyvek kimélése czéljából találta volna fel. „Beláttam, — így szólt — hogy igaza van Lasaulx-nak, s azért unokahúgommal hasonló zsákot varrattam felöltőm alá. Abba csak úgy rézsút kell beledugni a könyveket, s akkor igen használható. Mondhatom az a zsák igen hasznos!” Csak a felharsanó nevetés figyelmeztette a doctort, hogy ez egyszer nagyon elvetette a sulykot.

Az előre megfontolt lopás tényálladéka mellett bizonyított még a doctor lakásán lelt lopott könyvekről szóló 229 czédula, melyeket az ABC lajstromból azért szedett ki, hogy a hiányok megállapítását megnehezítse. Továbbá az, hogy a folyóiratokból művészi tökélyvel kivágott értekezések helyén támadt hézagokat, hogy fel ne tűnjenek, gondosan beragasztgatta.

Nagy fűrfanggal igyekezett hamis nyomokra vezetni a könyvtárnokokat. Ezért tüntetett el kézművesek számára szánt kézikönyveket, illatszerezs-kátét, tánczismét stb.; néhány több kötetes műből csak egy kötetet vitt el, fölfedezte a hiányt, s ebből a könyvtárnokok tanácskozásai alkalmával, azt következtette, hogy a tolvaj csak valami tanulatlan ember lehet, ki pusztán tüzerkedés végett, mindent lop, a mi kezébe akad.

Pichler azzal mentegetőzött, hogy a könyvtári jeleket Rómában időzése alatt, unokahúga az ő tudta és beleegyezése nélkül, azért vakarta ki, hogy Pichler paizskáit azok helyére erősebben ragaszthassa. Ő egyébként visszaakarta a szánalmasan megcsontított könyveket szolgáltatni. Azonban minden jel az ellenkező szándékra vallott. Több lopott könyvre, megint félrevezetés czéljából, Pichler sajátkezűleg írta be: „von Döllinger zum Geschenk erhalten,“ „von Lindl erhalten.“

Pichler, szabad lábon maradt unokahúgához, hörtönéből leveleket írt. Ez azonban fölfedeztetett, s ruhái megmotoztatván, abban négy kis darab, sűrűn teleirt papirost találtak, melyeken a legéleselműbb casuistikával mintegy szájába rágja unoka-

húgának, hogy minden képzelhető kérdésre mit válaszoljon. E levél minden kétségen felül helyezte a bűnös szándékot, s az esküdtek ki is mondták úgy Pichlerre, mint unokahúgára a bűnöst. Ennek alapján a törvényszék Pichlert az állásával és személyével járó minden különös jog és kiváltság, valamint a Szaniszló-rend másodosztályú érdemkeresztje elvesztésére s Szibériába való élethossziglan tartó száműzetésre ítélte; az okozott kár megtérítése fejében pedig 1892 rubel fizetésére. Unokahúgát, Wimmer Crescentiát jogai s kiváltságai elvesztésén kívül, négyhavi dologházi munkára, s kiszabadúlta után, Oroszországból való kiutastásra ítélték. Azon esetre, ha hazájába nem eresztenék be, még két évig rendőri felügyelet alatt élhet orosz területen.

A császár megerősítette az ítéletet. Pichler számos egyéb tolonczczal együtt Szibériába deportáltatott, hol Tobolskban, mint német kereskedők gyerekeinek nyelvmestere talált foglalkozást. Két évig élt ama zordon égalj alatt, életfentartási gondokkal küzdve, elzárva tanulmányaitól, s mint közönséges tolvaj örökre elszakítva egykori pályatársaitól s barátaitól. Végre azonban, 1873-ban titótt reá nézve a szabadulás órája. Lipót bajor herczeg azon alkalmából, hogy Gizella főherczegnőt nőül vette, a hozzá folyamodó dr. Pichler könyörgésére, annak kiszabadítása végett egyenesen a czárhoz fordult, ki el is rendelte a büntetés elengedését. Pichler 1873 őszén tért vissza Tobolskból Felső-Bajorországba, hol attól fogva elvonultan élt Siegsdorf községében, a következő év nyarán bekövetkezett haláláig. Azt a gyakran emlegetett szándékát, hogy magát a közönség előtt igazolja, nem váltotta be.

Pörének folyama alatt 1871-ben az „Allgemeine Zeitung“ kelt legerősebben védelmére, az állítván, hogy kóros elmeállapotból eredő leküzdhetlen szenvedély, az u. n. bibliomania vezette volna tetteiben. Nagy vita támadt ekkor a fölött, vajjon közönséges lopás vagy kleptomania ténye forog-e fenn? Részünkről biztosra vesszük, hogy dr. Vollert büntetőjogász véleménye fejezte ki az igazságot, mely szerint szertelen fukarságból eredő fősvénység volt a forrása Pichler tetteinek. *L'appetit vient en mangeant* — e mondás illik a bűnösökre is, s igen közönséges tapasztalat, hogy az embert az egyszer elkövetett bűn démoni erővel ragadja magával, szolgáljává kényszeríti, nem ereszti ki többé

karmai köztül. Így lesz lassankint a tolvajnak második természetévé vagyis mániájává a tolvajlás, a mi azonban nem szünteti meg az illetőnek morális és büntetőjogi felelősségét.

A Pichler-ügy hívta életbe a belső termekre vonatkozó igen szigorú rendszabályokat, valamint azt az intézkedést, mely szerint értékesebb rézmetszvényekkel díszített művek csupán az igazgató írásbeli engedélyével használhatók a nagy olvasóteremben. Így állott be a reactió a könyvtári kezelésben; egész addig, a báró Korff-féle szabadelvű aera uralkodott az intézetben.

Báró Korff Andrejevics Szende államtitkár, mint könyvtári főigazgató, minden tekintetben újjáalakítójává lett a keze alá adott intézetnek. Igazgatóságának 1859-ben megtölt tiz éves jubileuma alkalmával kiadott jelentése (Deszjatiljetie imperatorszkoj publicsnój biblioteki 1849—1859. Szanktpeterburg, 1859.), az ő üdvös reformjainak egész sorát tárja fel. Igazgatói állását 1861-ben a czár magánkancelláriájának vezetésével váltotta fel; ám a könyvtár mindvégiglen magáénak tartotta, s midőn 1867. jun. 9-én államszolgálatának ötven éves jubileumát ülte, mindekelőtt a könyvtár mutatta be előtte hódolatát, a könyvtárnokok által harmincz nyelven írt dísz-album átnyújtásával. Mint államminister és valóságos titkos tanácsos hunyt el 76 éves korában, 1876. január $\frac{2}{14}$ -én.

Korffnak alapelve, mint az 1860-ki Serapeumból látjuk, e mondatban nyert kifejezést: „Das Publicum ist nicht für uns da, sondern wir für das Publicum.“ Mérges ellensége volt minden bürokrata czopfnak és formalismusnak. 1850-ben behozta a könyvtári tiszteletbeli tagok és tiszteletbeli levelezők intézményét. 1851. decz. 1-jén látogatási szabályzatot adott ki, melyek a belső termekre vonatkozó rész kivételével, mai napig azon módon érvényben van. A kikölcsonzésre jogositottaknak az ő fáradozásai következtében engedték meg, hogy tetszésök szerinti mennyiségben vihetnek ki könyveket használatra. Külföldi és ismert orosz tudósoknak engedélyt adott, hogy a belső termekben is dolgozhassanak. O állította fel az üvegszekrényeket, melyek a könyvtár cimeliothecái; ezekben van kiállítva egyebek közt a Hess András-féle budai krónika, Thuróczi 1488-ki britnini és augsburgi kiadása, és több XVI. és XVII. századi magyar biblia.

Sajátságos, hogy báró Korff, a könyvtárnokok heti conferentiáját, — melyet a német szaklapok ép az ő korában ajánlgattak legsűrűbben, — vonakodott életbe léptetni, s a heti conferenciák csakis az ő távozása után jöttek divatba a könyvtárban. Részemről ama vonakodásának titkát abban találom, hogy ő is, mint minden igazán munkás, tett- és akaraterős, kormányrátermett ember, irtózott a bizottságok szószátyár tanakodásaitól, s a szükséges információkat alkalmissal, bizalmi emberei révén szerezte meg.

Nem bírná meg e kötet terjedelme, báró Korff minden ujtásának részletes elősorolását. Azért jobbnak látom, csupán a legfontosabbat emelni ki. Azt a nagyszerű tervét értem, mely oda irányult, hogy a császári közkönyvtárat, addigi encyclopaedicus jellegének megőrzése mellett, egyszersmind *nemzeti* könyvtárrá alakítsa át. Ez alapon kezdeményezte a világhírű „*Rossica*“ gyűjteményt, mely többet ölel föl, mint a mennyit czége sejtet. Mert nemcsak az Oroszországról és az oroszokról, hanem a föld minden szláv népéről orosz és egyéb nyelveken megjelent művek legnagyobb részét magában foglalja. Helyes czime tehát nem „*Rossica*,” hanem „*Panslavitica*“ volna.

Roppant munka volt e gyűjtemény beszerzése. Mindenekelőtt egymásután több lajstromot nyomtatott ki: „*Desiderata der kaiserl. öffentl. Bibliothek zu St. Petersburg, für deren Erwerbung sie die verhältnissmäßig höchsten Preise zu zahlen bereit ist*“ czim alatt. E lajstromokba fölvétettek a hiányzó, egyébként ismeretes panszláv vonatkozású könyvek, s magukat a lajstromokat nemcsak a könyvtár főbizományosához, Baer frankfurti könyvárushoz, hanem a szélrózsa minden irányában szétküldözték. Ettől fogva a külföldi könyvárosok egész hajsztát tartottak minden panszláv könyvre, s a mit megkaparíthattak, menten följajánlották a pétervári könyvtárnak. Egy holland könyvárús példának 1450 darab panszláv tárgyú könyvet gyűjtött össze, melyeknek 174 lapra terjedő lajstromát a következő czim alatt tette közzé: „*Essai d'une bibliographie Neerland-Russe. Catalogue d'une collection remarquable de livres, atlas, cartes, portraits, planches, manuscrits Hollandais, et de plusieurs livres étrangers, tous concernant la Russie et la Pologne. Avec des notices bibliographiques et historiques sur les écrits de Aitzeme, Blaeu,*

Massa, Waghenauer etc. et une table systématique. Le tout recueilli, décrit et offert aux prix marqués par F. Muller. Amsterdam, 1859.“

A „Rossicák“ gyűjtésénél bizonyult be a tiszteletbeli levelezők intézményének életrevalósága. Ezek tudósították a könyvtár igazgatóságát a hazájukban megjelenő pánszláv tárgyú könyvekről.

Igy pl. a szent István koronája alatti országok bibliographiáját a Zágrábban lakó *Thalatz*, mint tiszteletbeli levelező állította egybe. S attólfogva minden hazánkban megjelenő szláv vonatkozású könyv megszereztetik a könyvtár részére. Ezek a Korffról nevezett teremben vannak fölállítva, hol a szlávokról idegen nyelven írt 40,000 kötet könyv van elhelyezve. Ott irtam ki a katalógusból pl. a következő munkákat: *Áldor Imre: Nagy Péter a minden oroszok czárja. Ballagi Aladár: Wallenstein's kroatische Arkebusiere. Gogoly: Beszélyek az orosz életből és Bulyba Tárász. Hunfalvy Pál: Utazás a Balt-tenger vidékein. Gr. Kuun Géza: Adalékok Krim történetéhez. Kállay Béni: Oroszország keleti törekvései. Kállay Ferencz: Finn-magyar nyelv. Kosciuszko legendája, francziából de Gerando Antonia. Michelet: Lengyel- és Oroszország. Ónody Bertalan: Khiva dinnyészete és Khiva gazdasági növényeiről és a velők hazánkban kezdett honosítási kísérletekről. Tolstoy: Családi boldogság, oroszból ford. Szentkirályi Albert síb.*

E rövid lisztából is látható a pánszláv szellem, mely a Rossicák gyűjtésében nyilvánul. Horvát, lengyel, orosz, khivai egyaránt be van osztva a gyűjteménybe.

Korff a desideráták kinyomatása után autographáltatta a „Rossica“ lajstromait, hogy a könyvtár állagát feltüntesse. Az 514 lapra terjedő próbaíveket: „Feuilles d'épreuve (Correcturbogen) du catalogue des Russica de la Bibliothèque Impériale Publique de Saint-Petersbourg“ cím alatt szétküldözte a könyv-árusokhoz és levelezőkhöz, s miután ily módon megint egy csomó könyvhöz jutott, kinyomatta a „Rossica“ lajstromát akkép, hogy a több kötetes mű első fele az orosz nyelven, második fele az idegen nyelveken írt pánszláv vagy azon tárgyra vonatkozó műveket tartalmazza.

Egész az 50-es évekig a könyvtár merőben a Festnagelungs-System alapján volt fölállítva. Régi, elavult rendszer, mely mellett a könyveket folyton egyik polcra a másikra kellett

áthelyezni. Fölállításukban a tudományszak és az ABC-rend volt az irányadó, melynek alapjául a következő régi munka szolgált:

„*Essai sur un nouvel ordre bibliographique pour la bibliothèque impériale de St. Petersbourg, présenté par le C. d'E. Alexis Olenin et approuvé par le directeur en chef en 1808. Traduit du Russe par V.A. de Grandidier. Petersbourg, de l'imprimerie du gouvernement.*“ 1809. 4r. 112 lap.

Olenin rendszere a következő főosztályokra oszlott:

I. Sciences : Sciences intellectuelles. 1. Theologie. 2. Jurisprudence. 3. Philosophie. 4. Histoire. — Sciences naturelles : 5. Histoire naturelle. 6. Médecine. 7. Physique. 8. Chymie. — Sciences exactes : 9. Mathématiques pures et mixtes.

II. Arts : 10. Arts mécaniques. 11. Arts libéraux. 12. Arts oratoires.

III. Philologie : 13. Linguistique. 14. Polygraphie. 15. Critique.

Korff szakított e rendszerrel. Elvül mondta ki, hogy alszakok és az ABC-rend csak a lajstromokban legyenek, de a könyvek fölállításánál csupán a főszakok — melyek számát 19-re szaporította — és a könyvek háromféle alakja legyenek az irányadók. Egyszersmind fölállította a szakosztályokat, melyekben a főnököket fölmenté minden gépies munka alól, szabad kezet engedett nekik mindenben, s csupán a felügyeletet, a felelősséget s a lajstromozás kötelezettségét ruházta rájuk.

Ily módon a könyvtár ügykezelésében semmi fennakadás nem történt, s ha nem is oly egyöntetűen, mint a Bibliothèque Nationaleban, de annyi bizonyos, hogy hasonlíthatatlanul kevesebb költséggel készítettett itt el a három catalogus, t. i. az alphabeticus, a systematicus és az inventarium. Egyedül a történelmi szak lajstromai nem készültek még el teljesen. Ott maig is a Festnagelungs-System van életben. Ime egy könyvczím:

Testament politique de Colbert. A la Haye, 1693. 12°.
Jelzet: 14. XXXIV. $\frac{6}{25}$, vagyis a 14-ik szoba XXXIV. szekrényének 6-ik polczán a 25-ik darab.

Változhatlan elvül van kimondva, hogy a pétervári könyvtárról egytetemes lajstromot nem készítenek. Igen helyesen. Mire az a roppant munka elkészülne, kész ócskaság volna. Ellenben nagy gondot fordítanak specialis lajstromok szerkesztésére. Ilyenek pl. a Rossica több kötetes gyűjteménye, melyet kiegészít a

dr. Pfaff bibliophil által, — kinek a könyvtárnokokkal egyenlő jog engedélyeztetett a könyvtár használatát illetőleg, — orosz jogi és politikai művekről tisztán tudományoszeretből, ingyen elkészített kimerítő lajstroma; Muralt könyvtárnok műve: *Catalogue des manuscrits Grecs de la Bibliothèque Impériale Publique de St. Petersbourg*; továbbá: *Les Elzevir de la Bibliothèque Impériale Publique de St. Pétersbourg. Catalogue bibliographique et raisonné, publié sous les auspices et aux frais du prince Youssouhoff et redigé par Ch. Fr. Walther, bibliothécaire supérieur de la bibl. imp. publ. St. Pétersb., 1864. 332 lap; a szamaritanus és a héber kéziratok jegyzéke 1875-ben két vaskos kötetben jelent meg.*

Az évi gyarapodás lajstromát évenként teszik közzé, s többnyire évenként adnak jelentést a könyvtár állapotáról s egy évi történetéről. Ezt a jelentést 1863-tól fogva egy ideig, három évről három évre, a népfelvilágosodás miniszteriuma saját jelentésének függeléke gyanánt adta ki.

Igen érdekes még Minzloff lajstroma a pétervári könyvtár saját kiadványairól, vagy az arra vonatkozó könyvekről, mely LIV+38 lapra terjedő 4r. füzet ily cím alatt jelent meg: *Catalogue des publications de la Bibliothèque Impériale Publique de Saint-Petersbourg, depuis sa fondation jusqu'en 1861, ainsi que de différent écrits qui la concernent spécialement, ou qui ont été publiés à son profit.* Ebben a szabályzatok, évi jelentések, útmutatók, lajstromok, kettős példányok catalogusai, saját kiadványok, a könyvtár javára közzétett művek, s a könyvtár példányairól kiadott kéziratok, nyomtatványok teljes lajstroma van közzétéve.

Csakis szakemberek méltányolhatják eléggé ama kiadvány értékét. Mennyivel kisebbek a mi könyvtáraink, s mégis kötve hiszem, hogy lenne egy is, mely ilyfajta catalogust, ha csak éveket nem szán rá a személyzet, csak megközelítőleg teljesen is közzétehetne. Ép e folyamban van pl. közölve, a Toldy Ferencz könyvtárából birtokomba került m. t. akadémiai könyvtári szabályzat, mely tudtommal, a fővárosi nagy könyvtárak gyűjteményeiben csak egy példányban van meg.

A péterváriak ügykezelése e részbenmintaszerű. A könyvtárra vonatkozó minden lapocska vörös szattyanba kötve külön van fölállítva az olvasóteremmel szemközt fekvő szobában. Van köztök számos ritkaság, így pl. egy mindössze tiz számozott példányban nyo-

matott, 110 lapnyi füzet, melynek czíme : „Lettres et mémoires tirés des manuscrits de la Bibliothèque Impériale de Saint-Petersbourg, par Edouard de Barthélemy. Bordeaux, imp. Gounouilhou,“ 4r.

A kettős példányok az 50-es években rendkívül fölszaporodtak a könyvtárban. Báró Korff abból indulva ki, hogy e révén pénzt szerezhet, hogy helyet nyer újabb szerzeményeknek, és hogy magánosok s intézeteknek alkalmat nyujt többé a könyvkereskedésben nem kapható művek beszerzésére : több ízben kinyomatta lajstromukat, s vigan ment a vásár huzamos ideig. A 60-as években azonban kitűnt e rendszer hibás volta. Rájöttek, hogy a doublette-ek kiválogatása nem díjnokoknak való feladat ; azok tömérdek egyetlen vagy különösen becses példányt, vagy más-más kiadásokat is a kettős-példányok közé dobtak. Revideálni kellett a doublette-eket, s 1863-tól 1865-ig 15,649 műből nem kevesebb, mint 6096 darabot raktak vissza a szakosztályokba, a füzetekből pedig 10,675 példányt, mint a melyek tévesen voltak duplumokul minősítve.

Ez komoly memento volt, s attól fogva csak a könyvtárnokok által minden kételyt kizárólag kettős-példányokul kiválogatott könyvek tételnek a lomtárba, honnét a nyomtatott katalogus alapján első sorban egyéb hazai tudományos intézetek válogatják ki a nálók hiányzó példányokat, s csak a fenmaradó kötetek bocsáttatnak árúba. Így küldtek újabban a moszkvai múzeumi könyvtárba 45,307 kötet duplumot, s Varsóba 17,000 kötetet. Nagyobb könyvkészlet osztatott még ki a következő intézetek között : a wilnai múzeum, a pétervári gimnázium, az urali kozáksereg könyvtára, a pétervári ev. egyház könyvtára, az udvari cancellária II. osztályának könyvtára, a jeruzsálemi orosz könyvtár, az Athos-hegyi orosz kolostor, Kercs város könyvtára és a „szegény-könyvtárak“ között.

A duplumok nagy számát a könyvtár gyarapodásának módja magyarázza ki. Készpénzen évenként átlag csak 20—25,000 rubel értékben vásárolnak könyveket, a többi, legalább $\frac{3}{4}$ része az újonnan érkező műveknek, más úton kerül az intézetbe.

A könyvgyűjtés első és legjellemzőbb módja a *hadí zsákmányolás*. — Az orosz katonai nagyhatalom, mikép egykor

Napoleon,¹ kinek kormányrendszere mondhatni másolva van Oroszországban, — nemcsak a zászlókat, a hadiszereket és egyéb trophaeumokat, hanem a hódolt országok könyv- és műgyűjteményeit is hadi diadaljel gyanánt hurezolja magával a birodalom központi helyeire. A lengyel közkönyvtárak legnagyobb része első sorban a pétervári császári, aztán a moszkvai és a kiewi egyetemi és a wlnai császári közkönyvtárban helyeztetett el. A felosztott kolostorok gyűjteményeit is mindama könyvtárak nyelik el. Épen most olvasom, hogy az Orosz-Lengyelországban egyedül meghagyott s várrá alakítandó czeszochowai pálos-rendi anyakolostorból kiverték a barátokat s katonákat szállásoltak helyökre. Azoknak a könyvtára is bizonyosan Pétervárra, Moszkvába, Kiewbe és Wlnába fog szállíttatni. Ily módon rengeteg duplum jut az illető gyűjtemények birtokába.

Hasonló eredménye van annak a rendszabálynak, hogy a külföldi műveket a censura hivatal, s a határokon lefoglaltakat a vámhivatalok a könyvtárnak szolgáltatják be. Köteles példányok ott is vannak, bár nem oly horribilis számmal, mint nálunk. Ott ugyanis az orosz birodalom területén megjelenő minden műből két példányt köteles a nyomdász a központi censurára küldeni, mely aztán a megvizsgált műveket átteszi a könyvtárba.

Gyakran vásárolnak egész könyvtárakat s kéziratgyűjteményeket, melyek közt az újabb időben legértékesebb a *Firkovics testvérektől, rendkívüli dotatióból 100,000 rubelért megszerzett ó-héber és karaita kézirat-gyűjtemény.*

Ajándék gyanánt is évről-évre nagy mennyiségű könyvet kapnak, melyek 1853. decz. 3-ika óta külön jegyzékbe vétetnek s közülök a fontosabbakat évenként három ízben közzéteszik a pétervári lapokban.

Az újabb időben ide került nagyobb becsű ajándék-tárgyak közt első helyen említendő a világhírű *Codex Sinaiticus*, mely a IV. századból való, tehát a legrégebb görög biblia-szöveg. — Tischendorf közvetítésével a sinaihegyi kolostor ajándékozta II. Sándor czárnak.² Kaufmann tábornok Szamarkandból beküldte

¹ Ezt már Napoleon előtt jóval előbb a harminczéves háborúban a svédek Morva-, Cseh- és Lengyelországban gyakorolták. S z e r k.

² E codexnek egy része a lipcei egyetemi könyvtárban őriztek.

a Chodzsa-Achrar mecsetben, 1200 évvel ezelőtt, állítólag maga Ozmán khalifa által kúfi betűkkel irt hirneves koránt. 1875-ben Kocsubey herczeg az atyjától maradt s általa 30,000 kötetre szaporított, jobbára politikai tartalmú könyvtárával ajándékozta meg az intézetet. Báró Klopmann, 5000 darab Kurlandra vonatkozó politikai és történelmi könyvet, — Szevasztjanoff, a híres utazó, az athoshegyi zárda kéziratairól nagy költséggel készítettett 1500 darab fényképet ajándékozott a könyvtárnak. A törvénygyűjteményeket s idegen államok egyéb hivatalos kiadványait, a diplomácia közvetítésével, szintén ingyen kapják. — Végre, mintegy kétszáz külföldi tudós társasággal állanak állandó csereviszonyban.

Könyvek megrendelésére joga van minden állami szolgálatban álló hivatalnoknak, s a tudósok és szakértők évenként közlik a könyvtárral a megrendelendő művek jegyzékét, de akképen, hogy három kategóriát különböztetnek meg; az elsőbe a nélkülözhetetlen, a másodikba a szükséges, a harmadikba a hasznos műveket írják be.

A könyvtár évi jövedelme legujabban állandóan 100,000 rubel körül jár; kiadása ugyanannyi. Ebből azonban a legnagyobb részt a rengeteg épület fenntartása, a belső felszerelés javíthatása és bővítése, a tisztii és a szolgálai fizetések emésztik fel, úgy hogy könyvbeszerzésre átlag úgy 20,000 rubel, könyvkötésre körülbelül 7—8000 rubel marad. A könyvek állaga az utóbbi öt év alatt minden évben középszámitással 30—35,000 kötettel gyarapodik.

Az épületre fordított nagyobb, a rendkívüli dotatióból fedezett kiadások közt nevezetesebbek: 150,000 forint az intézet tűzmentes átalakítására, mely Szobolscsiskoff főkönyvtárnok tervei szerint hajtattott végre; továbbá 150,000 forint az új olvasóterem átalakítására és berendezésére.

Ez az olvasóterem 1862. nov. 4-én nyílt meg. Tágasság, elegancia és kényelemre nézve egyedül a British Museum rotundája mulja fölül. 280 olvasó kényelmesen elfér magában a nagy teremben, mely mellett még egy kisebb terem van a kézi-könyvtár számára.

A nagy olvasóterembe bárkinek szabad bemenete van. Mindössze az első látogatás alkalmával kell kitöltenie egy blan-

quettát, melyre nevét, foglalkozását, lakását és a dátumot jegyzi. Ezt egy kezelőhivatalnoknak adja át, ki cserébe, egy kemény-papírból készült kártyát ad, melyre tintával rávezeti az olvasó sorszámát. Attól fogva az az eljárás, hogy a portástól kapott kicsiny négyszögű papírra a látogató csupán a dátumot és látogatási engedély-jegyének számát írja. Az engedély-kártyát a kéréslappal együtt nyújtja be, s a könyvek visszaadása után, azt is visszakapja.

Az olvasóterem bejáratánál nyolczszögletű álló-íróasztalokhoz vannak erősítve a különböző nyomtatott lajstromok, melyekből elegendő a jelzet kiírása, hogy a kívánt könyvhöz azonnal, vagy legkésőbb másnap délig hozzájuthassunk.

Magában a nagy teremben és a vele kapcsolatban álló kézi könyvtárban 200,000 kötet és füzet van felállítva kétemeletes karzatokon. Az alsó szekrényeket vagy korlát, vagy bedrótozott szárnyas ajtók választják el a közönségtől. Az itt lévő könyvek a francia történelem és természetrajzi szakba tartoznak.

Szótárak s egyéb felüti könyvek a terem sarkaiban álló íróasztalokhoz vannak erősítve s bárki által szabadon használhatók.

A nagyterem hétköznap reggel 10-től esti 9-ig, vasárnap és ünnepeken déli 12-től 3-ig van nyitva. A legmélyebb csöndről az orosz nép fegyelemhez szokott természete, s azonkívül lány, neszfogó szőnyegek gondoskodnak. Az utóbbi öt év alatt évenként átlag 15,000 könyvtár-látogatási-jegy adatott ki; az olvasók száma 200,000, kik 400—450,000 kötetet használtak. Az olvasók közt nagy számmal vannak a nők: saját megfigyelésem szerint, körülbelül 20 százalékát tehetik az egész közönségnek.

1863-ban külön hírlapszoba rendeztetett be, melyben jobbra tudományos folyóiratok és lapok, megjelenésük után azonnal olvashatók. A hírlapok használatára azonban a látogatási-jegy nem ad jogot; külön kell azt kérni az igazgatótól. A folyóiratok száma körülbelül ezerre rug.

Az intézetben lévő könyvek számát tudtommal legutoljára 1867-ben mutatták ki. Akkor 1.044,045 kötet könyv, 34,178 kézirat s 85,000 rézmetszet, térkép stb. volt itt elhelyezve. Azóta

husz év folyt le, melynek első decenniumában évenként közepes becsléssel 20—25,000, második decenniumában 30—35,000 kötettel szaporodott a könyvtár, s így valószínűségi számítás szerint már a *másfélmillió* kötetet meghaladja.

A pétervári császári közkönyvtár nagyságra nézve a harmadik könyvtár Európában, mely magán viseli az orosz birodalom legfőbb ismérveit: erős conservatív szellem, valamint katonás rend és fegyelem uralkodik benne, s minden ízében nagyszabású.

